

Bob Jessop:

A TÖKÉS ÁLLAM

Bob Jessop: *The Capitalist State. Marxist Theories and Methods.*
New York University Press, 1982

Bob Jessop brit marxista, könyveivel (legjelentősebbek a *Social Order, a Reform and Revolution*, 1972; a *Traditionalism, Conservatism and British Political Culture*, 1972), valamint angol folyóiratokban megjelent számos tanulmányával vált ismertté.

A *tökés állam* című könyv egyrészt annak az öt éves államelméleti kutatásnak az eredménye, amelyet a szerző egy – a konference of Socialist Economists kereteiben működő –, munkacsoport tagjaként végzett, másrészt viszont egy előadássorozat anyagára épül, amelyet *A marxizmus problémái* címmel tartott az Essexi Egyetemen.

A könyvben Jessop kritikai elemzés tárgyává teszi a tökés állam kutatásának II. világháború utáni három jelentős marxista megközelítését. Elemzi az állammonopolista kapitalizmus ortodox elméletének álláspontjait; a tökés állam formáját, funkcióit és korlátait *A töké*-ben alkalmazott marxi elemzések alapján definiáló nyugat-berlini ún. államlevezetési (Staatsableitung) vagy formaelméleti iskola nézeteit, valamint a gazdaság, politika és ideológia összetett interakcióit elemző neogramscianus elmélet álláspontjait. E három megközelítésmód részletes kifejtését megelőzően a mű első fejezete Marx és Engels államfelfogásának jessopi interpretációját tartalmazza, míg az utolsó, ötödik fejezet-

ben a szerző elméleti hozzájárulását ismerhetjük meg a marxista elmélet e jelentős kérdéséhez. Egy-egy fejezeten belül előbb a taglalt megközelítésmód tartalmi, majd módszertani elemzésére kerül sor.

Jessop szerint Marx és Engels munkáiból nem vezethető le egy teljes és koherens államelmélet, mert azokban egyszerre többféle elméleti ellaboráció és perspektíva jut kifejezésre és épp az ide vonatkozó munkáik nem teljes és meghatározatlan volta következtében született az elmúlt száz esztendő során annyiféle úgynevezett marxista államelmélet. Másrészt viszont Jessop kiemeli Marx és Engels államra vonatkozó elemzémódjának elméleti jelentőségét és relevenciáját, hangsúlyozva, hogy műveikben a realista tudományos módszer korrekt alkalmazást nyert a politikai gazdaságtan területén.

A második fejezetben a szerző az állammonopolista kapitalizmus elméletének szerves részét képező államelméletet teszi kritikai elemzés tárgyává. Ezen elmélet szószólói Lenint tekintik az elmélet előfutárának és képviselői közé a II. világháború után főként a Szovjetunió, a kelet-európai országok és több kommunista párt teoretikusai tartoznak. Az elemzés rámutat arra, hogy ez az államelmélet – akárcsak az állammonopolista kapitalizmus egész elmélete – inkább

volt egy adott stratégiai-politikai irányvétel és propaganda-követelmény produktuma, mint a korszerű állam körütekintő elméleti kifejtésének és a konkrét-történelmi fejlődés tudományos-marxista elemzésének az eredménye. Ezért van az, hogy az alapfogalmak, álláspontok és levezetések többsége elméleti analízist pedig az egyes jelenségek leírása helyettesíti. Ezzel mutat szoros összefüggést az uralkodó módszertani eljárás is: a kutatás marxi módszere helyett – amely az általánosságból kiindulva tárja fel a konkrétat, mint az egyedi és különös szintézisének eredményét –, a „stamocap” elmélet szószólóinak alapmódszere az általános elméleti konceptusok folyamatos igazolására egyszerűsödik oly módon, hogy a jelenségvilágból felhozott egyedi példákat igyekeznek a konceptusok alá besorolni.

A szóban forgó megközelítésre az állam instrumentalista felfogása a jellemző vagyis pusztán eszközt lát benne az uralkodó osztály kezében), ami az érvényben lévő stratégiai döntések szubjektivizmusával és voluntarizmusával hozható összefüggésbe.

A harmadik fejezetben Jessop annak az elméleti törekvésnek végzi el kritikai elemzését, amely a hatvanas évek végén és a hetvenes évek elején bontakozott ki a nyugat-berlini Szabadegyetem kereteiben, és amely *A tőke* tartalmi és módszertani kifejezőmódjának ismerveire támaszkodva a korszerű államot a tökeviszonyból vezeti le bizonyítva, hogy az állam formája és funkciói konkrét esetekben az alapvető gazdasági folyamatok függvénye.

A „levezetéselemélet” fő törekvése az, hogy Marx politikonómiai elemzéseiből az egyszerű vagy tőkés árutermelés elemzéséből az állam olyan általános és absztrakt elméleti meghatározását vezesse le, amely a konkrét történelmi elemzés eszközévé válhat. Az állammonopolista kapitalizmus elméletének képviselőivel szemben ennek az irányzatnak a propagátorai jelentős eredményeket értek el az állam elemzésének absztrakt-

elméleti kidolgozásában, amely a politikai gazdaságtan marxi bírálatán alapszik. A „levezetéselemélet” hívei az államra nem pusztán mint az uralkodó osztály kezében lévő instrumentumra tekintenek, mert bár a tőkés állam a tőkés termelői viszonyok újratermelésének fontos és nélkülözhetetlen eleme, és mint ilyen újratermeli a rendszer alapvető ellentmondásait, ám ugyanakkor – és épp ezért – nem csak a munkásosztály ellen, hanem az egyedi tőkés ellen is intervenciókra kényszerül.

Azókat az elméleti és módszertani fogyatékoságokat, amelyek a korszerű állam elemzésének e megközelítésmódjából erednek, Jessop szerint abban kell keresni, hogy ez az irányzat nem ismeri el az osztályharc relatíve autonóm jellegét és hatását az államforma kialakítására és funkcionálására, így képtelen a korszerű állam minden releváns történelmi megvalósulásának és specifikumának a felismerésére, akárcsak arra, hogy beépítse az elméletbe az osztályharc és a szocialista átalakulás stratégiáját.

A negyedik fejezetben az „újgramsciánus” államelmélet bíráló elemzése következik, amelyben Jessop, miután ismerteti Gramsci államfelfogását, főképp Nicos Poulantzas nézeteivel foglalkozik (bár teret szentel Ernest Laclau és Chantal Mouffe ide vonatkozó nézeteinek is). A szerző szerint ez az irányzat jelentőse hozzájárult néhány kérdés elméleti tisztázásához. Teoretikusai vizsgálják az erőszak és egyetértés (konszenzus) dialektikáját, s ezzel kapcsolatban a hegemónia kérdését, a politikai és állami válságok sajátos voltát, az ideológiai módszerek intézményi közvetítődését és társadalmi hatékonyságukat, a népi demokratikus antagonizmusok, valamint az osztályharcok természetét, továbbá a forradalmi stratégia problémáit a fejlett kapitalizmus körülményei között. Az irányzat legszembeűnőbb elméleti fogyatékosága az, hogy az állam elemzésekor figyelmen kívül hagyja a gazdasági kényszert és a gazdasági ellentmondásokat.

A könyv utolsó, ötödik fejezetében a szerző saját nézeteit fejti ki a marxista államelméletre vonatkozóan. Azokkal szemben, akik egy általános marxista államelmélet létrehozására töreksenek, és ahelyett, hogy egy, a tőkés társadalmak államhatalmának és államapparátusának hamisan definitív általános elméletét kínálná fel, Jessop bizonyos előzetes irányelveket ajánl a „specifikus jelenségek elméletileg tájékozott és realista leírásának kialakításához, úgy, aogy az a sok meghatározás komplex szintéziséből következik”. (259. o.) Ezek a következő négy alapvető elméleti felismerésen alapulnak: „Először: az állam intézmények olyan együttese, amely *mint* intézményegyüttes, nem képes a hatalom gyakorlására. Másodszor: politikai erők nem léteznek az államtól függetlenül; alakítják őket részben a képviselői formák, az állam belső struktúrája, az állami beavatkozás formái. Harmadszor: az államhatalom olyan komplex társadalmi viszony, amely egy meghatározott esetleges helyzeten belül tükrözi a társadalmi erőviszonyok változását. Negyedszer: az államhatalom kapitalista, amennyiben megteremti, fenntartja vagy visszaállítja azokat a feltételeket, amelyek egy adott helyzetben a tökefelhalmozáshoz szükségesek, és

nem kapitalista, amennyiben ezek a feltételek nem valósulnak meg” (221.o.)

Jessop *A tőkés állam* című könyve nem csak azért tarthat számot az olvasóközönség érdeklődésére, mert rendkívül értékes tájékoztató az állam kapitalista elemzésének háború utáni fő irányzatairól. Jelentősége elméleti szempontból is nagy (akárcsak az utóbbi két évtizedben napvilágot látott és állammal foglalkozó más marxista műveké), mert a bíráló elemzésekből levont következtetések hasznosíthatók a hazai marxista államelmélet és politika fejlesztésére irányuló törekvésekben. Ezt a fejlődést ugyanis nálunk egy sajátos paradoxon jellemzi: mi a forradalmunk fejlődése során létrehoztuk az állam elhalásának elméleti tervezetét, de tettük ezt anélkül, hogy előtte (de legalább utólag) kidolgoztunk volna egy olyan marxista államelméletet, amely feltárja a korszerű állam formáit és funkcióit.

Az állam elhalásának általunk kidolgozott elmélete az ortodox marxista örökségre épül és sok vonatkozásban redukcionista módon viszonyul az állam összetett problematikájához. Ennek aztán különféle elméleti és gyakorlati következményei lettek.

Miloš NIKOLIĆ

A PERESZTROJKA KÖZELRŐL

Aleksandar Novačić: Sovjetski izazov. Globus, 1988

A Szovjetunióban lejátszódó történelmi változásokról világszerte megjelenő rengeteg könyv között egy nagyon eredeti kiadvány látot napvilágot Jugoszláviában, a Globus kiadásában. Aleksandar Novačićot, a Tanjug moszkvai tudósítóját az események arra ihlették, hogy többre vállalkozzon, mint a napi tudósítás. Az a könyv, amely ebből a szándékból született, az események mindennapos lejegyzéséhez szokott ember reagálásait tartalmazza arra, ami ebben a

mozgalmas, alig több mint ezer napban – 1985. január 1-jétől 1988 elejéig – történt, méghozzá úgy, hogy segítségül hívja azt is, amit a helyzet elmélyültebb elemzői mondtak el, vagy tettek közzé.

A reagálás ilyen formájának persze, megvannak a maga korlátai. Elsősorban az elméleti feldolgozás és általánosítás hiánya. De gondos olvasással felfigyelhetünk a könyv strukturális fogyatékoságaira is: a szerző ismételésekbe bocsátkozik, többször nekilendül ugyanannak